

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXII/1—2

БЕОГРАД
1976

форми, односно аналитичке деклинације, тешко је овде извести неки општији закључак, будући да су испитивачи најчешће т р а г а л и за променљивим облицима (али и то је индикативан податак).

На крају да кажемо да, у односу на резултате који су овде изнети за штокавске народне говоре, стандардни језик иде донекле својим путем, али то је (као, уосталом, и у многим другим приликама) нормално.

Мирослав Николић

НЕКИ ПОДАЦИ И СТАВОВИ О ПРОМЕНЉИВОСТИ БРОЈЕВА

О бројевима у српскохрватском језику код нас се повремено писало, али још немамо комплетну анализу ове врсте речи. Да би се добила стварна слика њихове употребе, нужно их је посматрати у систему, на дијахроном и синхроном нивоу. Такав приступ захтева, наравно, обраду и бројних именица и збирних бројева. У даљем тексту ћемо изнети неке податке и ставове о променљивости бројева 2, 3 и 4, те одговарајућих збирних бројева и бројних именица, које преносимо из неколико језичких приручника, или се овде први пут износе.

Најпотпунију анализу поменутих бројева пружа нам *Рјечник Јујославенске академије знаности и умјетности*. До сада још ниједна граматика, нити језички приручник или студија нису толико посветили пажње бројевима, пре свега, њиховом историјском развоју.¹ Ради илустрације показаћемо колико само различитих облика, нпр. броја *чејири* уноси у РЈАЗУ његов први уредник — Ђуро Даничић: ном., ак.: *чејир, чејире, чејира, чејр, чејра, чејре, чејари, чејер, чејери, чејири камени, чејири комаша*; ген.: *чејирех, чејирех, чејиријех, чејирија, чејири врста, чејири врсте*; дат.: *чејирем, чејирим, чејирима, чејирма*; инстр.: *чејирми, чејирими, чејиреми, чејирима, чејирма, чејири куйцама, чејири слове*; лок.: *чејирех, чејирих, чејиријех, чејирија, чејирма, чејири*. Навешћемо нешто опширније изводе који су само мали део онога што је у РЈАЗУ записано.

DVA . . . Po samome značenju može biti samo jedan gramatikalni broj: dvojina, ali pošto se ovaj u našem jeziku pomiješao s množinom, njeni oblici dolaze i po ovom zadnjem broju.

1. Nom., acc., voc. Sva ova tri padeža imaju jednake oblike za svaki rod.

a) m. dva, od praslovenskoga doba do sadašnjega . . .

b) n.

¹ Значајан прилог промени бројева са историјског аспекта дао је А. Белић у студији *О двојини у словенским језицима*, Београд 1932, стр. 107—112.

aa) Isprva *dvě* . . . isto kao što je još kod ženskoga roda . . . Ovaj se oblik do današnjega dana uzdržao u *dvijesti* i *dvjesta* . . . ali se u drugim imenima rijetko nalazi i to do XVII vijeka . . .

bb) Od XVI vijeka isti je oblik kao i kod muškoga roda: *dva* . . .

c) f. *dvě*, po južnom govoru *dvije*, po istočnom *dve* . . .

2. Ostali padeži postaju ili nastavcima dvojine (*u*, *ma*) ili množine, ili se ne mijenjaju nego ostaju jednaki nominativu.

a. S nastavcima dvojine.

a) Gen. postaje nastavkom *u*:

aa) Od osnove *dvě*: *dvěju*.

aaa) U muškom i u srednjem rodu. Do XVIII vijeka . . .

bbb) U ženskom rodu. Dosta je obično i u naše vrijeme. Pominje se i u Vukovoj gramatici . . .

bb) Od osnove *dva*: *dvaju*, samo za muški i srednji rod.

Od XVII vijeka do današnjega dana, ali samo u Bosni i u sjevernoj Dalmaciji. (Vuk u svojoj gramatici . . . još ne zna za ovaj oblik) . . .

b) Dat., instr. postaju nastavkom *ma*:

aa) Od osnove *dvě*: *dvěma* . . . po južnom govoru *dvjema* . . . po istočnom *dvema* . . .

aaa) U muškom i srednjem rodu. Do sadašnjega vremena, ali vidi i bb) . . . „*Mrković je upravljao dvjema manastirima*“ . . .

bbb) U ženskom rodu. I u naše vrijeme. Pominje se i u Vukovoj gramatici . . .

bb) Od osnove *dva*: *dvama*, samo za muški i srednji rod. Od XVII vijeka kod nekijeh pisaca iz Bosne i sjeverne Dalmacije . . . i kod jednoga iz Slavonije (Pavića). Vuk nije znao za ovaj oblik . . .

c) Lokativ:

aa) Isprva se ne razlikuje od genitiva . . . To traje do XVIII vijeka (dajbudi kod pisaca) . . .

bb) Ne razlikuje se od dativa i instrumentala. Od XVII vijeka. Tako je i u naše vrijeme.

b. Oblike dvojine zamjenjuju oblici množine. Od XV vijeka . . . ali gotovo samo kod čakavaca . . .

c. S prijedlozima vrlo često ne mijenja se po padežima nego za sve padeže ostaje s oblikom nominativa. Treba dodati da u mnogijem primjerima stoji tad prijedlog (n. p. *od* uz gen., *s* uz instr.) i gdje mu nije mjesta.

a) Za genitiv. „*Do dva godišta*“ . . . I bez prijedloga. „*Pravi sud dva božja anđela*“: . . .

b) Za dativ. „*Spram Dva brata*“ . . .

c) Za instrumental. „*Sa dva kamenka*“: . . .

d) Za lokativ . . . „*Pasla tanka jelika na dva brda velika*“ . . .

(P. Budmani)

DVOJ, m., *dvoja*, f., *dvoje*, n. adj. *duplex*, *duo*, *bini* . . . Riječ je praslavenska . . .

a. U jednini. — Do XVIII vijeka (i u naše vrijeme kod čakavaca . . .) . . . Vidi kod *dvoje* osobite oblike ovoga supstantiva srednjega roda . . . „*Od dvojega srca jedno se stvori*“ . . . „*On se справи s svojom dvojom decom na put*“ . . .

b. u dvojini ili u množini...

a) uz supstantive, koji, kad znače jedno što, ne mogu biti u množini... „*Da se ova dvoja vina u velikoj hvali drže*“... „*Beži, junače, kud te dvoje oči vode*“... „*Dvoji biskupi*“...

b) Uz riječi koje, i kad jedno što znače, stoje u množini. — Od XVI vijeka... U naše je vrijeme zakon da uz ovakove riječi stoje ovakovi oblici... „*Dvoja vrata*“... „*A na noge dvoje bukagije*“... „*Sad su meni dvoji troji jadi*“...

(P. Budmani)

DVOJE, n. *duo, dva*... Uprav je srednji rod adjektiva *dvoj* ali stoji kao supstantiv. — Riječ je praslavenska...

a. Oblici.

a) Padeži su po pronominalnoj declinaciji... „*Od toga dvojega jedno mora biti*“... I u množini. „*Ovima dvojima* (mužu i ženi) *dopusti ditešće*“...

b) Kod pronominalnoga gen. *dvojega* i dat. *dvojemu* ispada *j*: *dvojga, dvojmu*...

c) Pronominalni se oblici dalje sažimlju, te postaju osobiti oblici: aa) Gen. *dvoga*... „*Od ovoga dvoga na volju mi je obrati što god hoću*“...

bb) Dat. i loc. *dvomu, dvome*... „*Sramota je dvome na jednoga*“...

cc) Instr. postaje dodajući sažetoj osnovi *dvo* nastavak množine

ma: *dvoma*. Ovaj se oblik uzima i za dat. i loc. po čemu ova dva

padeža imaju tri različita oblika... „*Vina pije s dvoma Arapčadi*“...

„*Zgotovi nama dvoma ručak*“... Ovi su oblici (kod aa), bb), cc) naj običniji u naše vrijeme...

b. Konstrukcija.

a) Ime onoga čemu se kaže broj stoji u gen., n. p. *dvoje djece, dvoga djece, dvome djece, dvoma djece*. Oblici množine *dvojima* i *dvoma* mogu biti u apoziciji sa zamjenicama... premda se ne kaže *mi dvoje, vi dvoje, oni dvoje*, nego samo *nas dvoje, vas dvoje, njih dvoje*...

b) Predikat i atribut.

aa) Obično stoje u n. sing. ... „*Kako se to dvoje skupa slaže*“... „*Opazi ga dvoje dece ludo*“...

bb) Rijetko je predikat u množini (muškoga roda)... „*Dvoje su se zamilili mladi*“... Ali je tako svagda kad je verbalni predikat u prvom ili u drugom licu... „*Hajdemo nas dvoje*“...

c. *Dvoje* zamjenjuje kardinalni broj *dva* u ovijem slučajevima...

a) S imenima čeljadi i živinčadi koja su u jednini srednjega roda (kao *čeljade, dijete, Ture, tele, zdrijebe, pile* itd.).

b) Zamjenjuje oblik *dvoji*... s imenima u kojih za jedno stoji množina. Samo u naše vrijeme u Crnoj Gori... „*I dipala dvoje da mu svira*“...

c) Svagda kad se zajedno broji čeljade muško i žensko, ili čeljade odraslo i dijete... „*Da probudi dvoje mladenaca*“...

d) *Par*, kod čega mu drago bez obzira, je li živo ili nije, i kojega je roda, ali samo kad se shvata, kao da od jednoga i drugoga postaje nešto jedno, isporedi *par*. „*Dvoje pasa*“...

e) Kao *dvije* stvari uopće. „*Led i ljubav dvoje je*“...

(P. Budmani)

DVOJICA, f. *duo*, dva čovjeka, a i dva muška živinčeta... Postaje od *dvoj* nastavkom *ica*. — Riječ je stara, ispredi stsl. *dvojica*...

(P. Budmani)

TRI... U deklinaciji toga broja bili su u starom jeziku pluralni nastavci i-deklinacije, i to za m. rod nastavci muškoga roda, a za ž. i s. rod nastavci ženskoga roda navedene deklinacije. U današnjem jeziku likovi su za nom., ak. i vok. *tri*, za gen. *triju*, za dat., lok. i instr. *trima*. Stojeći iza prijedloga, *tri* se rijetko mijenja...

(J. Jedvaj)

TROJ, *troj*, *troja*, *troje*, u pl. *troji*, *troje*, *troja*, adj. num. Onaj, u kojemu su tri na broju, trojak... U starijim potvrđama, koje se javljaju u XIV v., imenica s atributom *troj* može biti u sing. i u plur., a samo je u jednoj potvrđi dual. Sada se *troji*, *troje*, *troja* upotrebljava uz imenice, koje se govore samo u množini ili imaju u množini osobito značenje. Između *troji* kao atributa i njegove imenice uvijek je kongruencija.

- a. Sing. ... „Troj grijeh učini“... „Laž... troju daje ranu“...
- b. U dualu. „Prije toga troja kralja dojezdila bjehu“...
- c. U pluralu... „Uštampa filozofiju... i druge troje knjige“...
- d. Imenica je sama po sebi u množini... „Troja rebra jedna po drugijem“... „U troje sam dopadala ruke“...
- e. Uz imenice, koje se govore samo u množini... „Kroz ova troja vrata se ima proći“... „Dvoja, troja kola“...

(S. Pelz)

TROJE... n. supst. num. isto što *tri*; upotrebljava se, kada se tiče lica, a rodovi su pomiješani; imenica, koje označuju mladunčad — i kod životinja; zbirnih imenica i imenice *jaje*... U dijalektima ima odstupanja od tih pravila...

(S. Pelz)

ČETIRI, *quatuor*... Riječ njегда imala sve padeže; ima ih i sada, ali se iza prijedloga slabo koji govori, nego se zamjenjuje nominativom. Uz niu je riječ kojoj se broj pokazuje stajala njегда u istom padežu u kom i ona, a sada veoma rijetko, nego u padežu u kojem stoje riječi uz *dva*, *dvije*...

c.

Dat.:

- a) Stari: *četirem*. XIV i XV vijeka, a u čakavaca i danas...
- b) Isti oblik promijenjen dobivši i mjesto *e*: *četirim*. Njemu se dodaje na kraju još i *a*: *četirima*. Tome se opet i među *r* i *m* može izbaciti: *četirma*...
- aa) Bez *a*. Od XVI vijeka i danas: „Ako *dâ* tim *četirim*“...
- bb) Sa *a*. Također od XVI vijeka... „*Četirima* rečenim *živinama*“...
- cc) Danas se govori i bez *i* među *r* i *m*: *četirma*...

(Đ. Daničić)

ČETVER, adj. *quatuor*. Kao četiri sastavljena u jedno, četiri zajedno, i samo kao četiri. Od XV vijeka... Sada se govori u sva tri roda samo u množini a u jednini samo u srednjem. Mjesto *e* pred *r* dolazi i *o* od prošloga vijeka. —

a) U jednini:

- aa) U kom god rodu a u padežu istom u kom je riječ kojoj se pridjeva da se broj kaže... „Razlog jest *četver*“...
- bb) U srednjem rodu, uz koji ono čemu se broj kaže stoji u gen. pl. ili kad je riječ kolektivna u gen. sing.; rijetko drukčije. Govori se uz rečene padeže onda kad je ono čemu se broj kaže srednjega

roda ili kad je koje jednoga koje drugoga roda (bila riječ kojom se to imenuje samo sobom koga mu drago roda); rijetko uz gen. pl. kad je sve jednoga roda . . . Osim nom. *četvero* i *četvoro*, s kojim je jednak acc., drugi su padeži danas: gen. *četverga* i *četvorga*, dat., instr. i loc. izjednačeni s dualnim: *četverma* i *četvorma*; kad je *o* pred *r* mjesto *e* tada ima dat. i u jed.: *četvorme*. Ali iza prijedloga može stajati nominativ mjesto svakoga padeža kao u brojeva. Često i bez prijedloga ostaje u tom obliku kad bi trebalo da je u gen . . .

aaa) S gen. sing. ili pl. kad je ono čemu se broj kaže srednjega roda ili koje jednoga koje drugoga . . . „*četvero pilića; četvero konja*“ . . . „*s četvoro malene dece*“ . . . „*I četvoro prauučadi*“ . . .

bbb) S gen. pl., kad riječ i u množini znači jedno pa se brojem *četvero* hoće da kaže da su taka četiri (vidi i dalje pod b, bb.) u naše vrijeme . . . „*Tako mi četvero posta*“.

b) U množini.

aa) Uz koju god riječ osim onijeh koje u množini znače jedno što . . . „*s četveriju . . . strana*“

bb) Uz riječi koje u množini znače jedno što. Od XVII vijeka i danas. Danas se govori i sa *o* pred *r* mjesto *e*: *četvori* . . . „*Četvera vrata su od mora*“ . . . „*četvere haljine*“ . . . „*četveri svatovi*“, kad su četiri mladoženje pa svak ima svoje.

(Đ. Daničić)

ČETVERICA, f. *quatuor*, četiri muška čeljadeta ili živinčeta. Od XVI vijeka . . . Mjesto *e* pred *r* dolazi i *o* u naše vrijeme, između rječnika samo u Vukovu . . .

(Đ. Daničić)

У Правописном речнику (*Правопис српскохрватској књижевној језика*, Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб, 1960) забележени су ови облици:

два, две (ек.), двије (ијек.), два, ген. двају, двеју (ек.), двију (ијек.), дат. двама, двема (ек.), двјема (ијек.)

двоје-шроје

двоји (опанци), двоје (чарапе), двоја (врата), ген. двојих, дат. двојим

двојица (два мушкараца);

џири, ген. трију, дат. трима

џиројица (мушкараца);

чейверо и *чейворо*; четверо-петеро

чейворица

чейворо и *чейверо* (све сложенице са четворо могу се употребљавати и са четверо); четворо-петеро

чейири, ген. четирију, дат. четирма.

Није изричито речено да ли се дат. *двема/гејема* односи само на женски род.

За увид у савремено морфолошко стање променљивости бројева најбоље је показати репертоар облика који је наведен у књизи проф. Михаила Стевановића: *Савремени српскохрватски језик I* (Београд, 1964.) (у табели обележено ћирилицом) и у *Језичком савјешнику са грамајском загребачког ауторског колектива под уредништвом С. Павешвића* (Загреб, 1971.) (у табели обележено латиницом):

Н	два dva	две/двје dvije	три tri	четири četiri	двоје dvoje	троје troje	четворо, четверо četvero (četvoro)
Г	двају dvaју	двеју/двју dviju	трију triju	четирију četiriju	двога, дво- јега dvoга	трога troга	четворога, четверга četvorgа
Д	двама dvаma (dvjema)	двема/ двјема dvjema	трима trima	четирма četirma	двома двоме двојему dvoма	трома троме тројему troма	четворма, четверма четвороме, четвероме четворома, четверома četvorma
А	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.
В	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.	=НОМ.
И	=ДАТ.	=ДАТ.	=ДАТ.	=ДАТ.	=ДАТ.	=ДАТ.	четворма, четверма četvorma
Л	=ДАТ.	=ДАТ.	=ДАТ.	=ДАТ.	=ДАТ.	=ДАТ.	четворма, четверма четвороме, четвероме četvorma

Репертоар падежних облика поменутих бројева је нешто шири у књизи проф. Стевановића; чини се да је то могло бити условљено, у извесној мери, и различитим обимом приступа теми, сем у неким случајевима када је то одиста разлика у ставовима.

Даћемо на крају узорке обраде бројева из једног необјављеног пројекта описно-нормативног речника (аутор М. Пешикан).

два м/с, *двѐ* иј, *двѝје* ж (ген. *двају* м/с, *двѐју* иј, *двѝју* ж; такође ген. у непром. облику, као ном.; дат/инстр/лок. *двоа* м/с, *двѐа* иј, *двѝа* ж; непром. уз именице чија је мн. у датом падежу у облику јд., нпр. „*два дѐиѝѝа*“; пром. и непром. уз предлоге). Основни број (2), у допунском односу са ДВОЈЕ, ДВОЈИ, ДВОЈИЦА (в. примере).

двојца, грам.род ж (промена као именице на -а у јд.). Бројна збирна именица, ум. броја ДВА за мушке особе, нарочито кад није уз именице.

двѐје, у осн. облику грам. род с, грам. број јд. 1. (ген. непром., као ном.; дат/инстр/лок. *двоа*, грам. број мн.; обично непром. уз именице чија је мн. у датом падежу у облику јд.; пром. и непром. уз предлоге). Збирни број (првог степена), ум. броја ДВА. а. Без именице, кад се односи или кад се може односити на м. и ж. особу заједно. *Ово двоје. Двоје младих. Клуја за двоје.* Ређе уз именицу у мн., кад значи м. и ж. особу. *Двоје лекара* (лекар и лекарка). б. Уз именице у мн., кад значе жива бића и кад су у јд. ср. рода. *Двоје чељади, сирочади. Двоје иллади, пилића. Двоје јовѐа.* Ређе и уз друге називе животиња. *Двоје коња, свиња.* в. У дијал. и некъ. употреби, уместо ДВА и ДВОЈИ 1. „*И дѝјала двоје да му свира*“ (Његош). *Двоје јаја.*

2. (промена као МОЈЕ, СВОЈЕ и сл., грам. број јд., тј. ген. *двоја/двојѝа*, дат/лок. *двоме/двојѝему*, инстр. *двојим*; ређе без крајњег самогласника у ген., дат. и лок.). У ређој, самост. употреби, кад се мисли на нешто двоструко, две ствари, појаве и сл. *Бојао се двоја: болесѝи и оскудице. Обрадовао се двоме... Рачунао је с двојим... Говорио је о двоме: о шекућим задацима и о сѝеченим искустѝивима.*

двѝји -е -а (промена као код придева у мн.). 1. Збирни број другог степена, ум. ДВА кад се означава множина множинских појмова (који се и посебно узети именују обликом мн.). *Двоја враѝа. Двоје дѝиле свирају. Двоји оѝанци, двоје чарѝе* (два пара).

2. У нестанд. употреби, ум. косих облика бројева ДВА и ДВОЈЕ. „*С једним дѐѝѝѝом у иаручју, а с двојима о оѝреѝачи*“ (В. Петровић).

Примери стандардне употребе. *Два друѝа (двојца друѝова), њих двојца; Сусреѝ двојце друѝова (двају друѝова, два друѝа), њих двојце; Писмо двојци друѝова (двоа друѝовима), њима двојци; Разјовор о двојци друѝова (о двоа друѝовима, о два друѝа), о њима двојци. — Две жене, њих две; Сусреѝ двеју жена (две жене), њих двеју; Порука двоа женама, њима двоа; Причали су о двоа женама (о две жене), о њима двоа. — Два дѐѝѝѝа, двоје*

деце, њих двоје; Мајка два дејтејџа, двоје деце, њих двоје; Дала је ручак њима двома (ретко: двома деце); Говорили су о два дејтејџа, о двоје деце (ретко: о двома деце), о њима двома. — Два љада, села: Пријашељсџиво двају љадова, села, (два љада, села); Порука двома љадовима, селима; Чланак о двома љадовима, селима, о два љада, села. — Два џилејџа, двоје џилади, двоје џилића; Пијукање два џилејџа, двоје џилади, двоје џилића, двају џилића; Даши храну двома џиладима, двома џилићима, двома џилићима.

три (ген. *џирију*, дат/инстр/лок. *џирима*), основни број (3). — Бројна зб. им.: **трџица**. — Зб. број: **трџје** (дат/инстр/лок. *џирџа*; у грам. броју јд. ген. *џироја/џиројџа*, итд., као ДВОЈЕ 2). — Зб. број другог степена: **трџи -е, -а**. — Три сина (*џиројџа синова*), њих *џиројџа*. Ручак за *џироје*. Три *џареџа*, *џироје џаради*. Говорили су о *џирџе* (о трима темама). *Троје џусле*, *џироја кола*, *џироји онанци* (три пара). (Итд., употреба и однос пром. и непром. слично као код ДВА, уз нешто јачу тежњу непроменљивости).

чџетири (ген. *чџеџирију*, *гаџи/инсџир/лок. чџеџирима/чџеџирџа*), основни број (4). — Бројна зб. им.: **чџетвџрица/чџетвџрица**. — Зб. број: **чџетвџоро/чџетвџерџо** (дат/инстр/лок. *-роџа/-рџа*; могућан и у грам. броју јд., као ДВОЈЕ 2, ген. *-роја/-рџа*, дат/лок. *-роџе/-рџе*, инстр. *-рџим*). — Зб. број другог степена: **чџетвџори/чџетвџери -е -а**. — *Чџеџивџоро џаџиџади*, *чџеџивџора кола* итд., као ДВА и ТРИ, уз слабије чување променљивости (нарочито у односу на облике типа *чџеџивџороја/џерџоја*, везане за значење као ДВОЈЕ 2), која је код виших зб. бројева још слабије изражена (код основних потпуно, изостаје).

пџет (непром.), **пџеторо/пџетерџо**, **пџетори/пџетери -е -а** (тако и бројеви 6—20 30, 40 итд.) — исп. ЧЕТИРИ.

шџест — исп. ПЕТ

Поред питања употребе (зависност промене збирних бројева од значења, непроменљивост израза типа „*два дејтејџа*“), о којима је исти аутор говорио на симпозијуму посвећеном Даничићу (реферати ће бити објављени у издању САНУ и ЈАЗУ), пада у очи допуштање ширег репертоара облика, као инстр. *двојим* од *д в о је* (2), инстр. и лок. *чџеџивџоро* од *ч е ш в о р о*, дат., инстр. и лок. *чџеџирима* од *ч е џ и р и*.

(Припремила Милица Раговић-Тешић)